

Марія Іваннікова

ОСНОВНІ НАПРЯМИ ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ РУКОПИСНОЇ КНИГИ XVII ст.
В УКРАЇНІ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XIX–XX ст.

Кирилична рукописна книга XVII ст. є важливою складовою для вивчення історії української рукописної книжності. Вивчення рукописної книги здійснюється методами різних спеціальних історичних та філологічних дисциплін, зокрема, кодикології, палеографії, філігранознавства, археографії, герменевтики, текстології, джерелознавства, архівознавства, маргіналістики, бібліопегії тощо. Значна кількість мовознавців, літературознавців, етнографів, філософів, мистецтвознавців цікавиться давніми рукописами в контексті історії літератури, історії та культури. Як явище рукописно-книжної культури рукописна книга є окремим об'єктом кодикологічного аналізу, що передбачає вивчення закономірностей та особливостей процесу розвитку науки і культури через призму рукописної спадщини.

В українській історичній науці рукописна книга XVII ст. як окреме явище в історико-кодикографічному контексті поки що не розглядалася. Основний метод кодикології — кодикографічний опис рукописної книжки, що дійшла до наших днів, реалізований переважно на рукописних книгах XIV–XVI ст. традиційно у західній кодикології XVII ст. вважалося вже етапом пізнього Відродження, в якому діють закони друкованої книжки. Однак для України, де у цей час панувала рукописна культура, слід розширити хронологічні рамки кодикографічних методик. Вони передбачають детальний аналіз зовнішнього вигляду та внутрішнього змісту книжки з урахуванням її походження, а також наступної історії побутування. Складність цього періоду полягає в тому, що він є перехідним для України, де змішувалися традиції старого письма і нові віяння Відродження, тісно переплетені у зовнішній формі та змісті.

За своїм складом рукописна книга цього періоду, цілком закономірно, репрезентує, передусім, традиційні богослужбові книжки, потрібні для церковної служби та для домашнього читання: «Євангелія», «Апостоли», «Псалтирі», «Мінеї», «Тріоді», «Часослови», «Служебники», «Требники», «Осьмогласники» (Октоїхи), «Акафісти» тощо, а також богословські збірники, збірники житійної літератури. Водночас у цей період змінюються

позиції католицької церкви на західних землях, реформаційний рух сягає України, набуває розповсюдження уніатська література тощо. Тому значного розвитку в XVII ст. в Україні набула проповідницька та полемічна література, представлена творами таких видатних релігійних діячів цього періоду, як Захарій Копистенський, Мелетій Смотрицький, Іпатій Потій та ін.

Особливу групу в літературній спадщині XVII ст. складають пам'ятки історичного змісту. Одні з них торкаються питань церковної історії та присвячені викладанню житій святих або опису чудес, пов'язаних із певною особою або місцевістю. В інших викладається світська та політична історія. Друга половина XVII ст. є часом появи таких історичних компіляцій, як «Густинський літопис» Михайла Лосицького, «Кройніка» Феодосія Софоновича, «Київський Синопис» Інокентія Гізеля, місцевих літописців, повістей та сказань, численних хронографів, що суттєво відрізнялися від перекладних хронографів із грецьких літописів Георгія Арматола, Іоанна Малали, Іоана Зонари, Костянтина Манассія та ін. Вони були специфічними компіляціями з загальної історії на підставі різних джерел — грецьких, південнослов'янських та західних, які прийшли до нас із Польщі. Хронографи цього часу є найрізноманітнішими, де, між іншим, розміщені як окремі статті з російської історії, так і нотатки сучасників із приводу різних подій суспільного життя.

Зародження нової літератури в XVII ст. тісно пов'язане з розвитком шкільної справи, виникненням братських шкіл та академій і, відповідно, бурхливим розвитком дидактичної та навчальної літератури, постійним переписуванням підручників, шкільних лекцій та студентських творів. Вони складають наступну велику групу рукописних книг, що потребують кодикографічного аналізу.

Хоча бібліографія з питань історії літератури і мови цього періоду ґрунтовна, в ній дуже незначне місце займають публікації, де тією чи іншою мірою відбивається історико-кодикологічний аспект історії книги. Водночас, кодикологічні методи, що мають залучатися

до аналізу кожної з великих груп рукописної книги, мають, закономірно, свою специфіку.

Перші спроби обліку та охоронного опису рукописних книг припадають на середину XIX ст.¹ Наукові описи великих українських збірок, які містилися в різних сховищах України, зробили Г.К. Богуславський, Г. Крижановський, О.А. Назаревський, М.І. Сперанський².

Збирання рукописної спадщини було характерним для другої половини XIX ст. у Росії та Україні. Починається опис рукописних збірань, що існували в навчальних закладах України. Так, в кінці XIX — на початку XX ст. видаються систематичні каталоги значних збірок українських рукописів Києва М.І. Петрова, О.О. Лебедева, С.І. Маслова, Ю.А. Яворського³.

Найрепрезентативніший для того часу огляд пам'яток, який враховував всі відомі на той час рукописні пам'ятки українського і білоруського походження, опублікував П.В. Владимиров у роботі «Обзор южнорусских и западно-русских памятников письменности от XI до XVII столетий»⁴.

Велике значення дотепер мають описи українських рукописів, що їх виявили в книгозбірках Росії та України учасники семінару російської філології під керівництвом В.М. Перетца⁵, який одним із перших запровадив науковий опис рукописної книги і спирався у літературних студіях на палеографію пам'яток з вивченням їх походження, поширення, художнього оформлення⁶. Однак, опис пам'яток охопив незначну кількість відомих на сьогодні рукописів і мав, передусім, філологічний аспект.

Від кінця XIX ст. проводилося вивчення окремих пам'яток української писемності в палеографічному, мистецтвознавчому, літературознавчому, кодикологічному відношеннях. Актуальними донині є роботи О.Ф. Карського, П.Г. Житецького, І.М. Каманіна, Є.В. Петухова, Ю.А. Яворського⁷. Непересічне значення мають виявлення І.Я. Фрянком українських рукописів XVI–XVII ст., зокрема тих, що вміщують апокрифічні пам'ятки та твори художньої літератури⁸.

Наприкінці XIX — на початку XX ст. вийшли окремі публікації І.Я. Фрянка, А. Петрушевича стосовно найцікавіших пограничних записів. На початку XIX ст. М.К. Никольський уклав і опублікував першу частину повної (виходячи з усіх відомих на той час рукописів) персоналії східнослов'янської рукописної книги XI–XVII ст., до якої вмістив бібліог-

рафію опублікованих описів, основних досліджень рукописних пам'яток, виявлені особисто матеріали⁹.

У 20-х роках XX ст. питання перекладу українських пам'яток і поширення їх в українських списках досліджував І.І. Отієнко. Працівники Українського наукового інституту книгознавства (УНІК) та члени Всеукраїнської Академії наук опублікували наукові описи українських рукописних книг бібліотеки Академії Наук у Києві, окремі мистецтвознавчі дослідження з оформлення та опрацювання рукописних книг¹⁰.

У 1940–1960 рр. вивчення української рукописної книги здебільшого обмежувалося описами раніше не впроваджених до наукового обігу збірок та окремих пам'яток. Зокрема, лаконічні описи колекцій Харківського університету опублікував 1953 р. М.П. Жинкін. Я.М. Шапов скаталогізував збірки українських рукописів І. Лукашевича і М. Маркевича¹¹. Низку описів українських книжкових пам'яток, зокрема, із збірок Ужгородського університету та Закарпатського краєзнавчого музею опублікував В. Микитась. Два останні каталоги цінні, зокрема, тим, що частину книг нині втрачено. Проте праці В.Л. Микитася мають швидше характер стислих інвентарів. 1960 р. вийшов друком опис частини рукописів Одеської наукової бібліотеки, серед яких більшість українських¹².

У 1970–1980 рр. проводилися вузькоспеціальні розробки переважно літературознавчого і мовознавчого, менше — текстологічного і кодикологічного характеру, а описи здійснювалися на основі сучасної методики¹³. В окрему галузь історії книги виділилося дослідження музичних пам'яток¹⁴.

У збірниках наукових праць із історії книги, таких, як «Рукописное наследие», «Рукописная и печатная книга», «Федоровские чтения», «Древнерусская литература. Источниковедение» та інших, систематично публікувалися статті, в яких рукописні пам'ятки (в тому числі, й українські) досліджувалися за палеографічними, текстологічними, кодикографічними ознаками¹⁵. Зокрема, статті Я.Д. Ісаєвича і І.З. Мицька¹⁶, в яких порушено питання про середньовічні бібліотеки, власників і читачів. У літературознавчих дослідженнях давніх книг залучалися до наукового обігу нові списки, серед яких фігурували й українські. Важливою джерельною базою стали праці Ю.А. Мицька з історії українського літописання.

Наприкінці 1980–1990 рр. зусилля істориків української книги спрямовувалися здебіль-

шого на публікацію описів раніше невідомих чи не описаних пам'яток і збірок, а також на підготовку за сучасними методичними нормами описів уже відомих у науці колекцій¹⁷.

Одним із найскладніших об'єктів для вивчення є оправа. Вона одночасно і складова частина кодексу, що пов'язана з його формою та змістом, і самостійна пам'ятка матеріальної та духовної культури суспільства.

У 1960–1970 рр. істориками книги було порушене питання про необхідність вивчення оправи як самостійного підрозділу історії книги. Початок української бібліоєгетики пов'язаний із 1910–1920 рр., коли в Україні активізується інтерес до власної культури, її джерел та відродження національних традицій. Створення ВУАН і, зокрема, Українського наукового інституту книгознавства, який сконцентрував у своїх стінах наукові дослідження з історії книги, сприяли активізації вивчення давніх історичних та літературних рукописних пам'яток.

Перші роботи, присвячені власне українській оправі та книжній культурі України періоду феодалізму, з'являються в першій чверті ХХ ст.¹⁸ Незважаючи на невеликий обсяг, вони містять дуже цінну інформацію про українські оправи.

Статті Д. М. Щербаківського присвячувалися вивченню українських окладних оправ ХVI–ХІХ ст.¹⁹ Його роботи ілюстровані фотографіями українських окладних оправ, що зберігалися на той час у київських музеях і начодно демонстрували високий рівень ювелірного мистецтва на українських землях.

У 1918–1919 рр. у часопису «Книгарь» були опубліковані повідомлення К.В. Широцького про характерні особливості фарбування шкір, тканин та паперу, що використовувалися в Україні для покриття кришок оправ у ХVI–ХVII ст. Автор простежив появу різнокольорового паперу в Україні, спробував визначити деякі різновиди кольорових шкір, що були характерні для оправ різних регіонів та майстерень ХVII–ХVIII ст.²⁰ У статті «Наше стародавнє інтролігаторство» автор спробував дати короткий історичний огляд розвитку інтролігаторства в Україні. Він першим звернув увагу на вплив інтролігаторського мистецтва та характер оздоблення (різні види тиснення та металеві прикраси), що притаманні українським оправам ХVI–ХVII ст., використання пергаменту в приватних майстернях²¹.

Особливо цікавою для сучасного дослідника побутових оправ лишається робота П. Курінного, що з'явилася в першому томі науко-

вого видання «Труди УНІК» 1926 р. і була присвячена історії інтролігаторської (палітурної) майстерні Києво-Печерської лаври у ХVII–ХVIII ст. та характеристиці її оправ²². Того ж року вийшло перше систематичне дослідження П. Жолтовського з орнаментики української рукописної книги²³.

У 1950-х рр. з'явилася серія досліджень Я.П. Запаска²⁴, в яких розглянуто питання орнаментики української рукописної книги, а 1960 р. вийшла фундаментальна монографія мистецтвознавця²⁵, яка донині залишається єдиним узагальнюючим дослідженням із історії української рукописної книги. З'явилися мистецтвознавчі дослідження Г. Логвина, Л. Міляєвої та ін²⁶.

1966 р. в науковому збірнику «Історичні джерела та їх використання» було опубліковано статтю В.К. Сіверської «Мистецтво оправи книг на Україні в ХV–ХVII ст.»²⁷ з коротким оглядом оправ актових книг ХV–ХVII ст. м. Львова, що зберігаються в ЦДІАЛ України. За спостереженням автора, зовнішній вигляд та оздоблення оправ актових книг багато в чому залежали від розміру книги та важливості зібраних у ній документів.

Свої спостереження стосовно основних відмінностей між російськими та українськими оправами ХVI–ХVIII ст. виклав у своїй статті «Из истории украинского переплета» російський вчений С.А. Клепиков²⁸.

Київська дослідниця О.М. Гальченко підходить до вивчення оправи з точки зору кодикологічного та кодикографічного аналізу рукописної книги²⁹.

Одним із найважливіших аспектів вивчення рукописної книги є дослідження пам'ятників писемності з точки зору їх літературної цінності та значення. В пам'ятках писемності ХVII ст. синтезувалася література, історія, фольклор, мистецтво. Така багатожанровість та політематичність мали своїм результатом те, що літописи та хроніки того періоду, будучи першоджерелами та пам'ятками історії, водночас були яскравими пам'ятками літератури та мови і предметом дослідження не тільки істориків, а й філологів.

Окремі питання, пов'язані з рукописними збірками українського походження, порушували в своїх наукових працях дослідники давньої української літератури. Насамперед, треба виділити наукову спадщину І.Я. Франка, В.М. Перетца, М.І. Петрова, Ол. Назаревського, К. Студинського, М.Ф. Сумцова та ін.³⁰ Для своїх досліджень вони використовували велику кількість нового та маловідомого на той

час рукописного матеріалу, проводячи велику роботу щодо пошуку та публікації пам'яток писемності. І.Я. Франко одним із перших на Україні звернув увагу на важливе значення записів на книгах³¹.

М.І. Петров, який майже півстоліття займався питаннями українського книгознавства, надрукував описи рукописних збірок зібрань Київської духовної академії та київських монастирів. Праця М.І. Петрова «Очерки из истории украинской литературы XVII–XVIII ст.», надрукована 1912 р. в Києві, і нині є дуже цінною з точки зору широкого використання рукописних книжок.

Важлива роль у виявленні та вивченні рукописних книг, у тому числі і українських, належить В.М. Перетцу. Основний напрям наукової зацікавленості цього вченого — літературні рукописні збірки. В.М. Перетц сам досліджував та закликав інших істориків вивчати народну демократичну літературу, використовуючи для цього рукописні джерела³². Результати вивчення пам'яток писемності знайшли своє відображення у роботі «Исследования и материалы по истории старинной украинской литературы XVI–XVIII вв.»³³

Дослідник давньої української літератури академік С.І. Маслов уклав та надрукував кілька оглядів рукописних збірок, у тому числі колекції Історичного товариства Нестора-літописця та опис зібрання рукописів Київського університету.

Розробкою проблеми розвитку давньої літератури займався П.М. Попов. Ним було надруковано ряд пам'ятників української писемності XVII—XVIII ст.³⁴

Вивченням українських рукописів займалися також філологи та літературознавці О.І. Білецький, М.К. Гудзій, О.А. Назаревський, В.І. Резанов, М.В. Гешпелер, С.О. Щеглова, В.П. Адрианова-Перетц, В.А. Десницький, В.І. Крעותень, Л.Є. Махновець, В.Л. Микитась, Г.І. Сивокоць.

1978 р. вийшов навчальний посібник Ю.А. Мицика³⁵, присвячений дослідженню українських літописів XVII ст., в якому автор прослідкував історичні погляди літописців, показав зародження та розвиток в історичних працях нових рис, які були характерними для вітчизняної історіографії кінця XVI — початку XVIII ст. — перехідного періоду від літописання до, власне, історичної науки.

Окремо слід виділити дослідження маргіналій на рукописних книгах, здійснене О.М. Апановичем³⁶.

Говорячи про сучасний стан дослідження рукописної книги, треба зауважити, що на початку 1970-х рр. XX ст. кодикологія була виз-

начена радянськими істориками як самостійна наука, але питання про розвиток української кодикології досі стоїть дуже гостро. Тільки 1992 р. з'явилися теоретичні розробки в галузі опису та дослідження української книги. Серед них — «Кодикографія української та східнослов'янської рукописної книги і кодикологічна модель структури формалізованого опису рукопису»³⁷, присвячена теоретичним та науково-практичним проблемам опису української рукописної книги, а також монографія Л.А. Дубровіної³⁸, присвячена визначенню теоретичних та методологічних основ кодикології та кодикографії. В цій роботі розглядається об'єкт і предмет української кодикології та кодикографії як окремої камеральної галузі кодикології, їх місце серед інших джерелознавчих та книгознавчих наук, вводиться поняття «рукописна книга» як комплексне історичне джерело. Автором пропонується археографічна, кодикологічна і документально-інформаційна моделі рукописних книг та методика їх кодикографування, а також основні напрями вивчення української рукописної традиції та історії книжної культури в Україні.

З 1994 р. виходить збірник «Рукописна та книжкова спадщина України»³⁹, присвячений археографічному, джерелознавчому і книгознавчому дослідженню рукописних та книжкових фондів НБУВ, ЛНБ ім. В. Стефаніка та інших рукописних і книжкових сховищ України. В своїх статтях автори охоплюють головні напрями наукових досліджень, проблеми публікації текстів, забезпечення зберігання та інформаційного використання рукописних книг, архівних документів, бібліотечних зібрань та книжкових колекцій, а також введення до наукового обігу нових джерел із історії України XVI–XX ст. Зараз кириличну рукописну книгу продовжують досліджувати з точки зору допоміжних історичних дисциплін, історії літератури, мистецтва, музики Л.А. Дубровіна, О.М. Гальченко, О.А. Іванова, Л.А. Гнатенко, Я.П. Запаско, Ю.П. Ясиновський, О.Я. Мацюк, В.Я. Фріс, Я.Д. Ісаєвич, С.П. Прудніков⁴⁰ та ін.

На завершення слід підкреслити, що ці дослідження хоча й розглядали різні аспекти теорії і практики опису та історії рукописної книги XVII ст., підготували наступний крок у вивченні історії книги — створення цілісного науково-кодикологічного опису рукописної книги XVII ст. для проведення державної реєстрації культурного надбання України, а також для багатоаспектних досліджень рукописно-книжної культури України.

- ¹ *Бычков А.Ф.* Описание славянских и русских рукописных сборников Императорской публичной библиотеки.— С.Пб., 1878; *Востоков А.Х.* Описание русских и словенских рукописей Румянцевского музея.— С.Пб., 1842; *Горский А., Невоструев Н.* Описание славянских рукописей Московской синодальной библиотеки.— М., 1855; *Попов А.* Изборник славянских и русских сочинений и статей, внесенных в хронографы русской редакции.— М., 1869.
- ² *Богуславский Г.К.* Вольнские рукописные евангелия и апостолы // Труды IX археологического съезда в Вильне.— М., 1897.— Т. II; *Крыжановский Г.* Рукописные евангелия Вольнского епархиального древнехранилища // Вольнский епархиальный сборник.— Почаев; Житомир, 1896.— Вып. 1; *Крыжановский Г.* Рукописные евангелия киевских хранилищ: Исследование языка и сравнительная характеристика текстов.— К., 1889; *Лазаревский О.А.* Знадоба до історії давньої повісті: Повістивий репертуар киевських рукописних збірок // Записки історико-філологічного відділу ВУАН.— 1929.— Кн. 25.— С. 315–334; Описание рукописей библиотеки историко-филологического института князя Безбородько в г. Нежине / Под ред. М. Сперанского. Вып. I–IV.— М., 1900–1905.
- ³ *Петров Н.И.* Описание рукописных собраний, находящихся в г. Киеве. Вып. I–III.— М., 1891; 1896; 1904; *Петров Н.И.* Описание рукописных собраний Церковно-археологического музея при Киевской Духовной Академии. Вып. I–III.— К., 1875; 1877; 1879; *Лебедев А.* Рукописи Церковно-Археологического музея при Императорской Киевской Духовной Академии.— Саратов, 1916; *Маслов С.И.* Описание рукописных книг библиотеки Киевского университета св. Владимира.— К., 1908; *Яворский Ю.А.* Описание рукописей Императорской Александровской Киевской Гимназии.— Киев, 1908.
- ⁴ *Владимиров В.П.* Обзор южнорусских и западнорусских памятников письменности от XI до XVII столетий // ЧИОНИЛ.— Кн. 4.— К., 1890.— С. 101–139.
- ⁵ *Перетц В.Н.* Отчет об экскурсии семинария русской филологии в Киев: 30 мая — 10 июня 1915.— К., 1916.
- ⁶ *Дубровіна Л.А.* Українська рукописна книга як об'єкт кодикології та камеральної археографії // Український археографічний щорічник. Вып. 1: Т. 4.— К., 1992.— С. 59–70.
- ⁷ *Житецкий П.И.* Очерк литературной истории малорусского наречия в XVII веке: С приложением словаря книжной малорусской речи по рукописи XVII века — К., 1889; *Карский Е.Ф.* Малорусский лудидарий по рукописи XVII века: текст, состав памятника и язык.— Варшава, 1906; *Капанин И.М.* Главные моменты в истории развития южно-русского письма в XV–XVIII вв. // Палеографический сборник: Материалы по истории южно-русского письма в XV–XVIII вв.— К., 1899.— С. 1–19; *Петухов Е.В.* Заметки о некоторых рукописях, хранящихся в библиотеке Историко-Филологического Института кн. Безбородька.— К., 1895; *Яворский Ю.А.* Два замечательных карпаторусских сборника XVII в., принадлежащих Киевскому университету Св. Владимира: описание рукописей и тексты.— К., 1909.
- ⁸ *Франко І.Я.* Передмова (до видання: Апокрифи і легенди з українських рукописів. Т. 1: Апокрифи старозавітні) // Франко І. Твори: В 50-и т.— К., 1983.— Т. 38.— С. 7–79.
- ⁹ *Никольский Н.К.* Рукописная книжность древнерусских библиотек (XI–XVII вв.): Материалы для словаря владельцев рукописей, писцов, переводчиков, справщиков и книгохранителей.— Вып. 1: А.Б.— С.Пб., 1914.
- ¹⁰ *Щербаківський Д.* Нові придбання рукописного відділу бібліотеки Академії Наук у Києві // Бібліологічні вісті.— 1923.— Ч. 4 (грудень).— Ств. 108–108.
- ¹¹ Собрание И.Я. Лукашевича и Н.А. Маркевича: Описание / Сост. Я.Д. Шапов.— М., 1959.
- ¹² *Микитась В.Л.* Давні книги закарпатського державного краєзнавчого музею: опис і каталог.— Л., 1964; *Микитась В.Л.* Давні рукописи і стародруки: Опис і каталог.— Л., 1964.
- ¹³ *Бегунов Ю.К.* З архівів Києва (огляд маловідомих східнослов'янських рукописів) // Радянське літературознавство.— 1972.— №6.— С. 74–81; *Фрис В.* Собрание рукописей Музея Ивана Федорова во Львове // ФЧ.— 1981.— М., 1985.— С. 215–219.
- ¹⁴ Нотолінійні рукописи XVI–XVIII ст.: Каталог // Упор. Ю.П. Ясиновський.— Л., 1979; *Герасимова-Персидская Н.А.* Украинский лицевой ирмологион первой половины XVII в. // Памятники культуры: Новые открытия. Письменность. Искусство. Археология: Ежегодник: 1984.— Л., 1986.— С. 254–261; *Герасимова-Персидская Н.А.* Записи на певческих рукописях XVII–XVIII вв. // Памятники культуры: Новые открытия. Письменность. Искусство. Археология: Ежегодник: 1976.— М., 1977.— С. 32–40.
- ¹⁵ *Апанович Е.М.* Записи на рукописных книгах ЦНБ АН УССР // Проблемы рукописной и печатной книги: Сб. науч. трудов — М., 1976.— С. 70–86.
- ¹⁶ *Исаевич Я.Д.* Круг читательских интересов городского населения в Украине в XVI–XVII вв. // ФЧ. 1976.— М., 1978.— С. 65–76; *Його ж.* Бібліотека Львівського братства // Бібліотекознавство і бібліографія.— Х., 1966.— Вып. 3.— С. 126–132; *Мицько І.З.* Ідеологічна боротьба на Україні в XVII ст. і формування та склад бібліотек // Бібліографія і сучасність.— К., 1981.— С. 102–111.
- ¹⁷ *Боянівська М., Ісаевич Я.* Рукописні книги // Пам'ятники України.— 1986.— №3.— С. 20–23; *Дубровіна Л.А.* Проблемы исследования рукописных и старопечатных фондов в ЦНБ АН УССР // Оптимизация научных исследований в области библиотекведения и библиографии: Сб. науч. тр.— М., 1989.— С. 90–101; *Дубровіна Л.А.* Кодикографія-Археографія-Кодикологія (взаємозв'язки та розмежування) // *Дубровіна Л.А., Гальченко О.М.* Кодикографія української та східнослов'янської рукописної книги і кодикологічна модель структури формалізованого опису рукопису.— К., 1992.— С. 7–31.
- ¹⁸ *Жолтовський П.М.* Українська рукописна книга та її оздоблення.— Х., 1926; *Крип'якевич І.П.* До історії львівської гравюри XVII віку // Бібліологічний вісник.— 1926.— Вып. 6.— С. 80–82; *Щербаківський Д.* Символіка в українському мистецтві // 36. секції мистецтва.— К., 1921.

- 19 *Шербаківський Д.* Золотарська оправа книжки в XVI–XIX століттях на Україні // *Бібліологічний вісник*.— К., 1924.— №1–2.— С. 101–113; *Він же.* Оправа книжок у київських золотарів XVII–XVIII ст.— К., 1926.
- 20 *Широцький К.В.* Кольорові папери // *Книгарь. Літопис українського письменства*.— К., 1918.— Ч. 12–13.— С. 691–694.
- 21 *Широцький К.В.* Наше стародавнє інтролігаторство // *Книгарь*.— К., 1919.— Ч. 17.— С. 1031–1036.
- 22 *Курінний П.* Лаврські інтролігатори XVII–XVIII ст. // *Труди УНІК*.— К., 1926.— С. 5–39.
- 23 *Жолтовський П.М.* Українська рукописна книга та її оздоблення.— Х., 1926.
- 24 *Запаско Я.П.* Використання народного орнаменту в оформленні українських рукописних книг кінця XVI — першої половини XVIII ст. // *Матеріали з етнографії та художнього промислу*.— К., 1956.— Вип. II; *Він же.* Матеріали до вивчення української орнаментики // *Матеріали з етнографії та мистецтвознавства*.— К., 1959.— С. 127–139.
- 25 *Запаско Я.П.* Орнаментальне оформлення української рукописної книги.— К., 1960.
- 26 *Логвин Г.Н.* З глибин: Давня книжкова мініатюра XI–XVIII століть.— К., 1974; *Він же.* Забутий шедевр живопису XVII ст. // *Образотворче мистецтво*.— 1970.— №5.— С. 29–37.
- 27 *Сіверська В.К.* Мистецтво оправи книг на Україні в XV–XVII ст. // *Історичні джерела та їх використання*.— К., 1966.— С. 280–285.
- 28 *Клепиков С.А.* Из истории украинского переплета XVII–XVIII вв. // *История книги и издательского дела*.— Л., 1977.— С. 53–61.
- 29 *Гальченко Е.М.* Методика описания переплетов рукописных и старопечатных книг // *Исследования, реставрация и консервация средневековых рукописных памятников: Тез. докл. ВНИИР*.— М., 1989.— С. 12–13; *Вона ж.* Оправа українських книг та стародруків як об'єкт кодикографії: Дис... канд. іст. наук.— К., 1994.
- 30 *Лазаревський Ол.* «Хождение Богородицы по мукам» в новых украинских списках XVII–XVIII ст.— К., 1908; *Студинський К.* Пам'ятки полемічного письменства к. XVI — поч. XVII ст.— Т. 1.— Л., 1906; *Перетц В.Н.* Малорусские вирши и песни в записях XVI–XVII веков.— С.Пб., 1899; *Сумцов Н.Ф.* О литературных нравах южнорусских писателей XVII ст.— С.Пб., 1906; *Петров Н.И.* Очерки из истории украинской литературы XVII и XVIII веков: Киевская искусственная литература XVII–XVIII ст., преимущественно драматическая.— К., 1911.
- 31 *Франко І.Я.* Кінцеві записки в староруських рукописах // *ЗНТШ*.— 1906.— Т. 74.— С. 145–149.
- 32 *Перетц В.Н.* Виставка массовой русской литературы XVIII века: Путеводитель.— М., 1934.— С. 15.
- 33 *Перетц В.Н.* Исследования и материалы по истории старинной украинской литературы XVII–XVIII вв.— Л., 1926; 1928; 1929; 1962.
- 34 *Попов П.Н.* Записки до історії українського письменства XVII–XVIII вв.— К., 1923.
- 35 *Мыцык Ю.А.* Украинские летописи XVII века: Учеб. пособие.— Д., 1978.
- 36 *Аланович Е.М.* Записи на рукописных книгах ЦНБ АН УССР и их источниковедческое значение // *Книговедение и его задачи в свете актуальных проблем советского книжного дела. Тезы доклада II Всесоюз. науч. конф. по пробл. книговедения: Секция рукопис. книги*.— М., 1974.— С. 27–31; *Аланович Е.М.* Вкладные, владельческие, дарственные записи и приписки переписчиков XVI–XVIII вв. на рукописных книгах ЦНБ АН УССР // *История книги и издательского дела*.— Ленинград, 1977.— С. 22–52.
- 37 *Дубровіна Л.А., Гальченко О.М., за участю Іванової О.А.* Кодикографія української та східнослов'янської рукописної книги і кодикографічна модель структури формалізованого опису рукопису.— К., 1992.
- 38 *Дубровіна Л.А.* Кодикологія та кодикографія української рукописної книги.— К., 1992.
- 39 *Рукописна та книжкова спадщина України. Вип. 1–6*.— К., 1993; 1994; 1996; 1998; 2000; 2000.
- 40 *Гальченко О.М.* Бібліогеістика — спеціальна історична дисципліна про історію, техніку та мистецтво оздоблення оправи // *Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики [число 5]: Історіографічні дослідження в Україні. Вип. 10: 36. наук. праць на пошану акад. В.А. Смолія: У 2-х ч.*— Ч. 1: *Джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни*.— К., 2000.— С. 13–321; *Гнатенко Л.А.* Поєднання палеографічних та орфографічних досліджень при вивченні українського рукописного кодексу // *Український археографічний щорічник. Вип. 3–4*.— К., 1999.— С. 98–104; *Дубровіна Л.А.* Кодикологія як спеціальна історична дисципліна, об'єкт, предмет та методи і перспективи досліджень в Україні // *Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики [число 5]: Історіографічні дослідження в Україні. Вип. 10: 36. наук. праць на пошану акад. В. А. Смолія: У 2-х ч.*— Ч. 1: *Джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни*.— К., 2000.— С. 362–377; *Запаско Я.П.* Українська рукописна книга.— Л., 1995; *Зінченко С.В.* Унікальний вид інтролігаторства (іконопис на українських книжкових оправах) // *Рукописна та книжкова спадщина України. Вип. 4*.— К., 1998.— С. 113–118; *Мацюк О.Я.* Історія паперу в Україні.— К., 1995; *Прудников С.П.* Схема опису орнаментальних оздоблень рукописних книг та стародруків (вербальна та аналітична моделі) // *Рукописна та книжкова спадщина України. Вип. 1*.— К., 1993.— С. 201–211; *Ульяновський В.І., Яковенко Н.М.* Український переклад Хроніки Стрийковського кінця XVI — початку XVII століття // *Рукописна і книжкова спадщина України. Вип. 1*.— К., 1993.— С. 5–12; *Фрис В.Я.* Українська рукописна книга XVI — першої половини XVII ст.: Проблема репрезентативності та відтворення цілісності // *Рукописна та книжкова спадщина України. Вип. 4*.— К., 1998.— С. 180–187.